

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno

Bakalářská práce

Brno, 2005

Jana Markovičová

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno

**Postavení ženy v rodině a ve společnosti –
aktuální problémy a možnosti jejich řešení**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Jaroslav Nevoránek, CSc.

Vypracovala:

Jana Markovičová

Brno, 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci na téma „Postavení ženy v rodině a ve společnosti – aktuální problémy a možnosti jejich řešení“ vypracovala samostatně s použitím informačních zdrojů uvedených v seznamu.

V Brně, 11.3. 2005

Jana Markovičová

Poděkování

Děkuji panu doc. Nevoránkovi za odbornou pomoc, kterou mi poskytl při vypracování této bakalářské práce. Chtěla bych také poděkovat své rodině a přátelům za jejich pochopení a podporu během celého studia.

V Brně, 11.3. 2005

Jana Markovičová

ÚVOD.....	1
1 HISTORIE A SOUČASNÉ TRENDY POSTAVENÍ ŽENY.....	3
1.1 Klíčové pojmy.....	3
1.2 Gender a rodové stereotypy	3
1.3 Historický vývoj	9
1.4 Feminismus.....	11
2 MATEŘSTVÍ, VZDĚLÁNÍ A ZAMĚSTNANOST ŽEN	15
2.1 Demografické změny	15
2.2 Úroveň vzdělání	17
2.3 Rovné příležitosti.....	19
2.4 Mzdová diferenciace.....	20
3 PÉČE O RODINU A DOMÁCNOST	23
3.1 Charakteristika manželství.....	23
3.2 Jak sladit zaměstnání s péčí o rodinu.....	24
3.3 Současná krize rodiny	28
4 ZÁVĚR	30
5 RESUMÉ	32
6 ANOTACE	33
7 POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY	34
8 POZNÁMKY A ODKAZY	37

ÚVOD

„Není ženské otázky – je otázka lidská.“

T.G.Masaryk [1]

„Proč mluvit o ženské otázce, když neexistuje o nic víc než otázka mužská. Je jen jedna hlavní otázka, tj. otázka rodiny, která ovlivňuje budoucnost celého lidstva. [2] Žena budiž na roveň postavena muži rozumově, citově, mravně, nábožensky, politicky, hospodářsky.“ [3]

To jsou slova T.G. Masaryka, jednoho z nejznámějších Čechů, kteří se otázkou postavení ženy zabývali. Podle jeho názoru by se otec i matka měli na fungování rodiny podílet společně a otcovství má mít stejnou váhu jako mateřství. Navrhuje zavést stejnou morálku pro muže i ženy.

Domnívám se, že o různých předsudcích a zažitých představách, které v této oblasti panují, je třeba hovořit. Tzv. “ženská otázka“ je totiž daleko více problémem tradic, stereotypů a předsudků. Podle T.G. Masaryka je mezi mužem a ženou naprostá rovnost [4] a „ ... muž a žena mají a mohou mít úplně stejná zaměstnání, pokud svými pohlavními funkcemi žena není vedena k jistým zaměstnáním zvláštním.“ [5] Podle mého názoru je postavení ženy v mnohém závislé na postojích, prioritách, osobních charakteristikách a vzájemných vztazích konkrétního páru. T.G. Masaryk o tom říká: „Své názory o ženě ustálil jsem si živým vzorem své ženy, jakož vůbec moje žena na vývoj a uzrání všech mých názorů a charakteru měla vliv nejrozhodnější a nejlepší.“ [6]

Řadu generací plnila žena pouze jednu roli: mateřství a péče o rodinné zázemí pro muže. Muž byl zase po staletí výhradním živitelem, což mu zajišťovalo post hlavy rodiny. Pro muže i ženu byly tedy role po dlouhou dobu jasně vymezené a prakticky neměnné. Teprve v průběhu posledních tří generací přibývá ženě navíc i role v zaměstnání. Zažité stereotypní představy však přetrvávají.

Postavení žen se liší v různých kulturách a společnostech. Souvisí s mnoha faktory jako je náboženská a etnická příslušnost, vžitě stereotypy či socioekonomický status ženy. V současné době jsme svědky zásadní změny v uspořádání a funkci rodiny, což do značné míry ovlivňuje i změnu postavení ženy. Statistiky týkající se role ženy a její spokojenosti s touto rolí se množí a objevují se stále nové otázky. Jakou pozici muž a

žena v rodině zastávají a jak vnímají roli svého partnera? Je pro ženu skutečně uspokojivé neustále pobíhat mezi zaměstnáním, dětmi a péčí o domácnost? Proč ženu, která se chce realizovat ve své profesi, společenské mínění nutí, aby přizpůsobila pracovní uplatnění a obětovala své zájmy rodině? Proč jsou ženy přetížené dvojí rolí bez odpovídajícího ohodnocení? Proč často nemají nárok na svůj volný čas? A nakolik jim tento stav vyhovuje? Existují nějaké alternativní možnosti? To jsou otázky, nad kterými jsem se ve své práci zamýšlela a na které jsem v dostupné literatuře hledala odpověď.

1 HISTORIE A SOUČASNÉ TRENDY POSTAVENÍ ŽENY

1.1 Klíčové pojmy

- *diskriminace na základě pohlaví (přímá)* - situace, kdy je s osobou zacházeno hůře kvůli jejímu pohlaví
- *diskriminace na základě pohlaví (nepřímá)* - zákon, politika nebo praxe (na první pohled neutrální) mající negativní vliv na příslušníky jednoho pohlaví
- *dvojitá role* - nutnost sladit povinnosti v zaměstnání s péčí o děti a domácnost
- *gender* - společensky utvářené postoje a modely chování mužů a žen
- *genderové role* - soubor nepsaných pravidel, které předepisují určité typy chování na základě pohlaví
- *genderové stereotypy* - zjednodušující a paušalizující obecné popisy maskulinity a femininity
- *mzdová diferenciac*e - rozdíl v odměňování či funkčním postupu mužů a žen
- *pohlaví* – biologicky podmíněné tělesné odlišnosti mezi samci a samicemi
- *rovné příležitosti* - neexistence překážek pro účast na ekonomickém, politickém a sociálním životě
- *skleněný strop* - tradiční postoje a překážky v rámci organizací ovládaných muži, které znemožňují ženám postup na vyšší pozice

1.2 Gender a rodové stereotypy

Není pochyb o tom, že mezi muži a ženami existují určité rozdíly. Tyto rozdíly jsou jak povahy biologické, tak i sociální. Můžeme říci, že pojem „*pohlaví*“ (sex) se vztahuje k biologicky determinovaným rozdílům. U rozdílů sociálních se používá spíše pojem *gender*. Tento pojem je převzatý z angličtiny, kde původně znamenal gramatický rod, ale do naší běžné mluvy zatím příliš nepronikl. Protože jeho pouhé přeložení jako „*rod*“ není zcela přesné, přejímá se v původní podobě i do češtiny. Jaký je tedy vztah mezi biologickým pohlavím a sociálním genderem? Na rozdíl od pohlaví, které je univerzální kategorií a nemění se v čase či v závislosti na místě, gender ukazuje, že role, způsob chování a normy vztahující se k ženám a mužům jsou v různých společnostech,

obdobích či sociálních skupinách variabilní. Gender tedy není neměnným stavem, ale dočasným stupněm vývoje sociálních vztahů mezi muži a ženami. Pojem gender vyjadřuje souhrn názorů na chování, které se od mužů a žen v jejich rolích očekává a obecně akceptuje. [7]

Genderové rozdíly jsou kromě kultury ovlivňovány rovněž faktory jako jsou věk, rodinný stav, sexuální orientace, rasový, etnický či třídní původ. Zatímco pouze ženy jsou schopny rodit a kojit, z hlediska biologického již není dáno, kdo bude děti vychovávat (genderové chování). Existence rozdílů neznamena, že některé vlastnosti jsou lepší než jiné. To, že se ženy od mužů liší, je zjevné; tato odlišnost by však neměla znamenat společenské znevýhodnění.

Základní otázkou tedy je: do jaké míry je role muže/ženy určena biologicky a do jaké míry sociálně? Teorie biologického determinismu tvrdí, že přirozenou úlohou ženy je rodit děti a pečovat o ně; muži pak připisuje roli výhradního živitele a ochránce. Z těchto rozdílů se pak odvozuje i dělba práce. Podle sociálního konstruktivismu naopak nikoli příroda, nýbrž proces socializace způsobuje rozdíl v chování mužů a žen. Kulturní antropologie dokládá, že práce vykonávané v některých kulturách jen muži, či pouze ženami, jsou v jiných kulturách svěřeny opačnému pohlaví. Dělba práce se tedy v různých částech světa odlišuje. Ve většině společností vaří ženy, ale jsou i takové, kde tento úkol připadá mužům. Neexistuje činnost, ze které by byli muži bez výjimky vyloučeni. Pozoruhodné je uspořádání dělby práce např. u filipínských Agtů: ženy i muži loví zvěř a ryby, sbírají plody a dokonce se střídají v péči o děti. Páry v této společnosti lze tedy označit v pravém slova smyslu za rovnostářské. [8]

Rodové stereotypy

Podle strukturálního funkcionalismu souvisí původ genderových rolí s evolučním vývojem člověka. Tato teorie člověka-lovce se vrací historií zpět o zhruba 20 milionů let, kdy nastaly klimatické změny, které vedly ke změně způsobu života na Zemi. Vysychající klima přinutilo předchůdce člověka sestoupit ze stromů na zem. Mlád'ata byla zcela závislá na matce, které toto břímě ztížilo volný pohyb po terénu. Živitelem se tak přirozeně stal otec. K usnadnění lovu se spojoval s ostatními samci do tlup, což mělo mimo jiné za následek rozvoj řeči. Toto uspořádání a dělba práce na základě pohlaví se ukázaly být velmi účinnými v boji o přežití. [9]

Můžeme však nalézt i odlišné výklady. Někteří antropologové například tvrdí, že to nebyly klimatické změny, které donutily předchůdce člověka sestoupit na zem, nýbrž narůstající počet živočišných druhů žijících v lese. Pravěký člověk se podle této teorie postupně stáhl k okrajům lesa, kde nacházel dostatek potravy k přežití. Následná ztráta srsti znemožnila mláďatům držet se matky a mláďata tak začala být nošena v různých uzlicích a nosítkách. Ta posloužila zároveň pro sběr potravy. Podle této verze nebyly tedy ženy pouze pasivními rodičkami, závislými na mužích, ale samy tvořily jádro sběračských tlup. [10]

Která verze vzniku genderových rolí je pravdivá, dnes už pravděpodobně nezjistíme. Faktem zůstává sklon některých teorií obhajovat na tomto základě společenský status quo. Je možné, že u mnoha rozdílů, které můžeme mezi muži a ženami pozorovat, hrají biologické faktory svou roli. To by však nemělo vést k tomu, že jedno pohlaví budeme nadřazovat druhému.

Mezi muži a ženami nalezneme rozdíly v chování, jednání, komunikaci i v systému životních hodnot a cílů. Již v 19. století se mezi odborníky objevil názor, že ženy jsou méně inteligentní než muži, protože mají menší mozek. Poté, co se ukázalo, že vzhledem k relativní velikosti svého mozku by podle této teorie museli být sloni chytřejší než muži, se od těchto výpočtů upustilo. Pozornost výzkumu se v posledních letech soustřeďuje spíše na to, jak je mozek uspořádán a jakým způsobem funguje. Rozdíl ve fungování mužského a ženského mozku je podmíněn mimo jiné rozdílnou velikostí útvaru zvaného *corpus callosum* (masa tkáně a nervových vláken, která spojuje obě hemisféry) - u žen je až o 23 % větší než u mužů. To znamená, že ženy činnost levé a pravé hemisféry lépe propojují. [11]

Zkoumají-li se jednotlivé složky inteligence, dosahují muži v porovnání se ženami lepších výsledků v numerických, prostorových a analytických schopnostech. Ženy naopak prokazují lepší verbální složku inteligence. [12] Z výsledků nejrůznějších studií vyplývají i další rozdíly mezi muži a ženami [13]:

Muži

- větší zájem o sféru věcí
- lepší prostorová orientace
- lepší matematické nadání

- lepší schopnost konstruovat mechanismy, stavby apod.
- lepší koordinace velkých tělesných pohybů
- slabší reakce na smyslové podněty
- agresivitu projevují přímo
- při kontaktu s neznámou osobou jsou důvěřivější, pružněji reagují na nevstřícné projevy, snadněji přecházejí od nepřátelství ke spolupráci

Ženy

- větší zájem o mezilidské vztahy
- lepší schopnost vcítění do lidí
- lepší paměť na jména a podoby lidí
- lepší porozumění řeči i používání řeči
- rychlejší zpracovávání informací, zvláště v situacích, které vyžadují rychlé rozhodnutí
- lepší koordinace drobné motoriky
- silnější reakce zejména na světlo, zvuky a tělesné dotyky
- agresivitu projevují nepřímou, převážně slovně
- v kontaktu s neznámou osobou jsou méně důvěřivé, více se opírají o emočně založenou představu o svém protějšku, jejich strategie při jednání má větší setrvačnost

Podstatné rozdíly můžeme nalézt i ve způsobu života mužů a žen. Ženy obecně stráví mnohem více času prací v domácnosti a mají tak méně volného času na své zájmy. České ženy se s tím obvykle smiřují a v podstatě to považují za přirozené. Příslušníkům obou pohlaví je ve společnosti přisouzena role, kterou by měli zastávat. Obě pohlaví jsou například schopná naučit se vařit, ale v mnoha zemích se předpokládá, že tato činnost přísluší ženám. Stejně tak nikde není a priori určeno, kdo by měl v domácnosti vyměnit prasklou žárovku, ale v naší společnosti se tento úkol přisuzuje mužům.

Studiem vzorců a vžitých stereotypů v chování žen i mužů se zabývá obor gender studies neboli studia rodu. Gender studia jsou vědeckou disciplínou sledující sociálně a kulturně podmíněné postavení a role mužů a žen v konkrétní společnosti. Zaměřují se na interpretaci empirických dat a usilují také o vytvoření vnímavosti k genderovým aspektům společenského života u veřejnosti i odborníků. Nejsou orientována pouze na

problematiku žen, neboť není možné zabývat se postavením a rolemi žen, aniž by byly prozkoumány také role a pozice mužské. [14]

S rodovými stereotypy se setkávají už malé děti, kterým jsou genderové role přisuzovány od nejútlejšího věku. Děvčátka označujeme jako „rozkošná“, chlapce spíše jako „průbojná“. Žádoucí genderové chování podporuje i reklama v médiích a zaměření dětských hraček – holčičky si mají hrát na maminky (mini sporáky a pračky), případně pečovat o svůj zevnějšek (toaletní stolky, líčidla). Od dětství se tak v nich vzbuzuje pocit, že se mají starat o domácnost, o svůj vzhled a rozvíjet mezilidské vztahy. Chlapci jsou od malička vedeni k rozvíjení zručnosti, tělesné síly a konfrontaci se světem; reklama jim nabízí stavebnice, zbraně a modely. Pěstuje se v nich touha po dobývání vnějšího světa bez většího důrazu na nutnost budování vztahů k ostatním lidem. Je jim od malička vštěpována zvědavost, nezávislost a asertivita, což jsou vlastnosti, které naše společnost vysoce cení. Dívkám bývá naopak vštěpována pasivita, poslušnost a zodpovědnost.

Přestoupit genderovou hranici bývá obecně těžší pro chlapce, protože za chování, které okolí vnímá jako genderově nepřiměřené, bývají tvrdě sankcionováni. Pro chlapce může být také mnohem těžší najít vzor, s nímž by se mohl identifikovat – zatímco dívkám obvykle slouží jako nejbližší vzor matka, chlapec se má ztotožnit s bojovníkem navzdory tomu, že svého otce možná vidá velmi zřídka, popřípadě výhradně s novinami na gauči.

Děti se učí svým rolím nejen nápodobou, ale i posilováním, tj. odměnami a tresty. Genderová socializace však může probíhat i jinými způsoby – např. typem dětského oblečení či zaměřením dětských knížek. Zajímavá je v této souvislosti metoda, která zkoumá obsah školních učebnic z hlediska předkládaných vzorů mužských a ženských rolí. Zdá se, že již od školních let vede naše společnost muže k pracovním výkonům, zaměřením na úspěch a určitému druhu tvrdosti. Od ženy očekává především zaměření na rodinu, submisivitu a přání zalíbit se muži.

V tradičním pojetí se v rodině od muže skutečně očekává především uplatnění ve sféře veřejné, v politice, podnikání apod. Ženě je naopak vyhrazena neplacená sféra péče o domácnost. Tyto sféry však od sebe nejsou zcela odděleny; role muže a ženy se vzájemně doplňují. Ač jsou komplementární, nelze říci, že by byly rovnocenné.

Tzv. „ženská práce“ v domácnosti zatím není ekonomicky ani prestižně doceněna. Přínos muže je v rámci tohoto přístupu obvykle hodnocen jako vyšší než přínos ženy.

Za zmínku také stojí zjištění, že téměř ve všech kulturách rodiče již před narozením dítěte preferují chlapce (např. v USA chce mít dvakrát víc rodičů chlapečka než holčičku). Po narození věnují rodiče v průměru více pozornosti dítěti stejného pohlaví. Matky tedy poskytují více podnětů dcerám a otcové synům (matky obecně nabízí více podnětů slovních a otcové zase dotykových). Ve vztahu mezi dítětem a rodičem stejného pohlaví dochází k identifikaci, která má nezastupitelný vliv na osvojování sexuální role a rozvoj emoční, sociální a morální inteligence. [15]

Přestože za normálních okolností je poměr narozených chlapců a dívek vyrovnaný, jsou i země – např. Čína a Indie – s výrazným nepoměrem ve prospěch chlapců. V dřívějších dobách zde byly dívky po narození často ponechávány napospas přírodním živlům nebo umíraly v dětství na zanedbání nebo podvýživu. Tyto praktiky byly v poslední době nahrazeny selektivními interrupcemi plodů ženského pohlaví.

Ideál krásy

V naší společnosti jsou ženy posuzovány podle toho, nakolik odpovídají současným normám krásy a v daleko větší míře než muži jsou pod tlakem těchto norem, což u mnoha žen silně ovlivňuje jejich sebevědomí. Jak tedy vypadá vzor ideální ženy podporovaný masmédií? Je mladá, štíhlá, fyzicky přitažlivá, má velká ňadra a dětský výraz obličeje. [16] Ženy se sklonem hodnotit se v závislosti na svém vzhledu mohou mít již od dětství problémy s nízkou sebeúctou a pokřiveným obrazem sebe sama. Pocity nespokojenosti je často přimějí k nezdravým praktikám, které mohou být i životu nebezpečné. Snaha přiblížit se současnému ideálu krásy vede některé ženy do ordinací plastických chirurgů; posedlost váhou může končit poruchami příjmu potravy jako jsou bulimie či anorexie. Doprovodným jevem bývají psychické poruchy, neurózy a deprese. Tendence moderní společnosti vyvolat v ženách nejistotu v otázce jejich vzhledu tedy často způsobuje vážné psychické i fyzické následky.

1.3 Historický vývoj

V souvislosti s rozpadem tradičního systému hodnot nabývá dnes problematika postavení ženy v rodině a ve společnosti na důležitosti. V minulosti však tato otázka nebyla vždy aktuální. Zkusme se tedy v krátkosti zamyslet nad historickým vývojem postavení ženy v kontextu její příslušnosti k určité společensko-ekonomické vrstvě, kultuře, náboženství či etniku.

Od uctívané matky rodu v dobách Věstonické Venuše ke středověkému upalování čarodějnic, od blízkovýchodního přístupu „ženu za pět krav“ až k přehnanému extrémnímu feminismu v USA – to by mohl být s trochou nadsázky průřez vývojem postavení žen.

Zastavíme-li se u některých zajímavých historických skutečností, zjistíme, že například Sumerové ukládali za znásilnění ženy trest smrti. Levité ale již prikazují znásilněnou ženu ukamenovat, je-li vdaná, a povinnost vdát se za násilníka, je-li svobodná. Objevuje se zde tedy tendence nakládat s ženou jako s majetkem.

Podle archeoložky M. Gimbutasové nálezy z jihovýchodní Evropy a Blízkého východu dokládají existenci neolitické kultury, která fungovala na principech matriarchátu. Nejvyšším božstvem byla tzv. Velká Matka. Ženský princip byl posvátný. Ženy v těchto společnostech byly zaměřeny na výrobu keramiky, tkaní a úpravu potravin. Zdrojem obživy bylo pěstování plodin, lov byl pouze okrajovou záležitostí. Mezi lidmi údajně nebyly velké společenské rozdíly; nalezené hroby jsou skromné a navzájem velmi podobné. Majetek se pravděpodobně dědil z matky na dceru. Nejzápadnějším místem, kde tato kultura existovala, byl ostrov Kréta, na kterém se dodnes dochovala pohřebiště a kultovní předměty. Tato ženská kultura byla pravděpodobně zničena válečnickými kmeny přicházejícími z Asie. [17]

Se vznikem státu, rozvojem vojenství, řemesel a obchodu dochází ke změně postavení žen. Ve společnosti i v rodině přebírá hlavní roli muž. V patriarchátu můžeme hovořit o klíčovém postavení mužů v politické, ekonomické i kulturní sféře. V mnoha společnostech se objevuje zabíjení novorozeňat ženského pohlaví. Nahlédneme-li do antiky, Římané spatřovali v rodině obrovský význam. Např. první právní kodex, tzv. *Dvanáct desek*, uvádí rodinu jako základní jednotku společnosti.

Z historických nálezů vyplývá, že Slované po příchodu na naše území (5.století) žili v malých vesnicích či hradištích a živili se převážně zemědělstvím. Slovanská rodina byla patriarchální s otevřeným mnohoženstvím bohatých a mocných. Například slovanský vůdce Sámó, původem Frank, měl s dvanácti manželkami dvacet dva synů a patnáct dcer. U východních Slovanů je zase doloženo soužití ženy s více muži, především bratrů s jednou ženou.

Ve středověku byla rodina institucí, bez které se jedinec obešel jen těžko. Jeho místo ve společnosti bylo definováno jeho příslušností k feudálnímu pánovi a k rodině. Dětská úmrtnost byla v této době vysoká, práce dětí od šesti či osmi let zcela běžná. I nadále trvá vedoucí postavení muže a podřízenost ženy, mužské a ženské role jsou striktně odděleny, rodina je silně vázána na společný majetek. [18]

Teprve v 1.polovině 19. století se spolu se vznikem prvních výchovných institucí objevila tzv. ženská otázka. Přesto ještě na počátku 20. století neměly ženy přístup k vyššímu vzdělání, a být chytřejší než muž bylo považováno za faux pas. Naše prababičky před sto lety neměly volební právo a neznaly pojem mateřská dovolená, v právním smyslu byly tehdy nesvéprávné.

Gender a tradiční náboženská učení

Vzhledem k rozsahu této práce a nesčetnému množství existujících náboženství se nebudu pouštět do obecné analýzy role ženy z pohledu jednotlivých náboženství. Pokusím se pouze v krátkosti shrnout některé prvky týkající se této problematiky z hlediska tří nejvýznamnějších světových náboženství – judaismu, křesťanství a islámu. Všechna mají určité představy o fungování společnosti, uspořádání vztahů v rodině a pozici žen v této struktuře.

1. Judaismus

Dle ortodoxních Židů je badatelská i duchovní sféra tradičně vyhrazena pouze mužům. Ženy dominují domácí sféře a pečují o blaho svých mužů a dětí, nemohou být vysvěceny na rabíny a během náboženských obřadů sedí v synagoze odděleně od mužů. Rozvod je v rámci ortodoxie jednostranným aktem – rozvést se může jen muž se ženou, nikoli naopak. Zvláštní jsou také pravidla tělesné čistoty, která úzce souvisí s menstruačním cyklem. Ortodoxní žena je dva týdny z každého měsíce považována za

nečistou. Rovněž vše, čeho by se žena v tomto období dotkla, je nečisté. Mužům je povolen kontakt s ženou teprve poté, co už sedm dní nemenstruuje a prošla očistnou koupelí *mikve*. [19]

Reformní judaismus se od ortodoxního v mnohém liší. Konstituoval se v polovině 19. století, aby judaismus učinil více aktuálním. Mimo jiné je charakterizován důrazem na genderovou rovnost. Zrušil oddělené sezení žen v synagogách a povolil ženám zpívat ve sborech. Odlišuje se také tím, že umožňuje ženám rabínské vysvěcení.

2. Křesťanství

Hovoří-li o postavení ženy křesťanští teologové, často se odvolávají na pasáže z učení sv. Pavla. Například v Listu Efezským se uvádí: „*V poddanosti Kristu se podřizujte jedni druhým: ženy svým mužům jako Pánu, protože muž je hlavou ženy, jako Kristus je hlavou církve, těla, které spasil. Ale jako církev je podřizena Kristu, tak ženy mají být ve všem podřizeny svým mužům*“. [20] V Listu Korintským zase sv. Pavel vysvětluje: „*Muž si nemá zahalovat hlavu, protože je obrazem a odleskem slávy boží, kdežto žena je odleskem slávy mužovy. Vždyť muž není z ženy, nýbrž žena z muže. Muž přece nebyl stvořen pro ženu, ale ženy pro muže*“. [21]

3. Islám

Islám je co do počtu svých vyznavačů po křesťanství druhým nejrozšířenějším náboženstvím. Ve společnostech fungujících na ortodoxních islámských zásadách je hlavou (nejen) rodiny bezesporu muž. Působnost žen je striktně omezena na domov. Jejich povinností je sloužit manželovi, udržovat pořádek v domě a porodit hodně dětí. Žena je celý svůj život podřizena muži: v dětství svému otci a bratrům, později svému manželovi. Podle slov Koránu „*mají muži ženy na starosti, protože Bůh učinil, aby jedni byli lepší než druzí, a protože ony užívají jejich bohatství*“. [22]

1.4 Feminismus

Ženské emancipační hnutí se objevuje nejprve ve Francii a v Anglii. V roce 1791 vydává v Paříži Olympe de Bourges spis *Práva ženy a občanky*, považovaný za první feministické dílo. Požaduje naprostou rovnost mužů a žen před zákonem i právo na svobodnou volbu manželského partnera pouze na základě citové náklonnosti. Od tohoto

okamžiku se patriarchální rodina začíná pozvolna rozpadat. Roku 1792 byl ve Francii uzákoněn rozvod, ale vzápětí (roku 1816) byl opět zakázán. Ve stejné době se emancipační snahy objevily i v Anglii. Roku 1870 si zdejší ženy vymohly právo na vlastní majetek a zakládají první vyšší školy pro ženy. Přelom století pak charakterizovalo především úsilí o volební právo žen. To anglický parlament odhlasoval po první světové válce. Anglie byla v tomto směru v porovnání se zbytkem Evropy velmi pokroková, například ženy ve Švýcarsku si toto právo vymohly až po druhé světové válce. [23]

Feministické hnutí tvoří mnoho proudů, jejichž společným cílem je zmírnění genderové nerovnosti. Přestože vznik tohoto hnutí (tzv. první vlna) se datuje do třicátých let 19. století, dostupnost vzdělání, volební právo a ekonomická nezávislost žen jsou i dnes v mnoha mimoevropských zemích něčím nedosažitelným. V USA přivedla část žen k feminismu jejich zkušenost z organizací bojujících za zrušení otroctví. Například na prvním sjezdu bojovníků proti otroctví, který se konal v roce 1840 v Londýně, nesměly ženské delegátky veřejně vystoupit a musely sedět v části sálu, která byla od ostatních účastníků oddělena závěsem. To některé ženy pochopitelně pobouřilo a řada z nich po návratu do USA pořádala vlastní konference věnované nejen otroctví, ale i právům žen. [24]

Rané feministky nastolovaly řadu otázek – např. ochranu žen a dětí před násilím a pohlavním zneužíváním, omezení prostituce, rozvodovou a majetkovou reformu, rovnoprávný přístup ke vzdělání či volební právo. Jejich úspěšnost však závisela na konkrétních podmínkách v jednotlivých zemích. Např. rozvodové zákony byly ve většině zemí postupně uvolňovány již během 19. století, ale v silně katolickém Irsku platil zákaz rozvodů až do roku 1985. Volební právo získaly ženy ve většině evropských zemí během první světové války, ale např. ve Finsku již v roce 1906 a ve Francii naopak až v roce 1944. [25]

Podnětem druhé vlny feminismu počátkem šedesátých let byla kniha *Feminine Mystique* autorky Betty Friedan, pojednávající o nespokojenosti a nudě žen ze středních vrstev. Kniha se stala bestsellerem a spustila debatu o genderové nerovnosti mezi muži a ženami. Ještě předtím tuto problematiku otevřel americký prezident John F. Kennedy, když v roce 1961 ustanovil Prezidentský výbor pro otázky postavení žen. Tento výbor

se soustředil především na diskriminaci žen na trhu práce a byl rovněž u vzniku Národní organizace žen [26], která se pak stala vzorem pro další feministické organizace. [27]

Za symbol feminizace nejvyšších míst v Británii se považuje bývalá premiérka Margaret Thatcherová. Mluvíme-li o rozdílech mezi muži a ženami, vzpomeňme zde její slavný výrok: „*Když chcete mít v politice něco řečeno, muž to zvládne skvěle. Když chcete mít v politice něco uděláno, dejte to za úkol ženě.*“ [28] Ač jí britské feministky vytýkaly, že se ženské problematice příliš nevěnuje, udělala toho pro zlepšení postavení žen ve Velké Británii mnoho. I díky ní mají Britky svou sociální vzpouru proti stereotypům již za sebou. Dnes se britské ženy sice věnují zaměstnání, ale osobní naplnění nalézají i v rodině. Teď jsou zřejmě na řadě britští muži – podle MF DNES prudce narůstá počet mužů, kteří využívají možnosti některé z forem „otcovské“ dovolené. Např. v roce 2002 už tvořili 44 % podíl. [29]

V poslední době jsme svědky celkové proměny vnímání role otce a matky. Jejich role nejsou již vzájemně protikladné, ale více se prolínají. Spíše se tedy hovoří o tom, že ženy a muži mají různou míru určitých vlastností, než že některé vlastnosti mají pouze muži či jen ženy. Schopnost poskytnout dítěti kvalitní péči již není považována za vrozenou, ale získanou. Necháme-li stranou schopnost kojit, která je vyhrazena pouze ženám, nelze prokázat, že by ženy byly pro péči o děti vybaveny výhradně lépe než muži. To by znamenalo, že muži jsou schopni postarat se o dítě stejně dobře (či špatně) jako ženy. [30]

Jako každý – ismus i feminismus je v mnoha ohledech zavádějící a nepružný. Naše média nám feminismus obvykle interpretují jako něco nepřírozeného, směšného a na naše poměry neaplikovatelného. Část novinářů píše o tom, že mladá generace žen vnímá výrazy „feminismus“ a „feministka“ jako nadávky. Předkládají nám především extrémní projevy tohoto hnutí, které u nás vyvolávají úsměv a posilují přesvědčení, že něco takového v českých podmínkách nemůže uspět. Někteří lidé mohou mít rovněž obavy, že feminismus ohrožuje to základní – mateřství a rodinu. Je zřejmé, že extrémní feminismus není s ohledem na zcela odlišný historický vývoj v naší zemi použitelný. Pokud však nebereme v úvahu extrémní podoby tohoto hnutí, přínos feminizmu lze spatřit v tom, že usiluje o odstranění nerovnováhy ve společnosti. A to především tvrzením, že neexistuje žádná dvojí morálka pro muže a ženy a jediným posláním ženy není pouze porodit a vychovat děti, starat se o domácnost a poskytovat muži zázemí.

Chce-li se žena realizovat i jinak, nemělo by to být považováno za sobectví, nýbrž za její osobní volbu.

Na druhou stranu mi mnohá feministická díla připadají velmi egocentrická a vedená snahou probouzet jakousi nenávist k mužům. Podle mého mínění stávající model tradičně rozdělených rolí nevyhovuje i mnohým mužům, a tak by bylo povrchní tvrdit, že muže nové myšlenky, které feminismus přinesl, neoslovují. Emancipace nemusí nutně znamenat, že žena „dělá kariéru“, ale pokud se tak stane a je-li dokonce úspěšnější než muž, v emancipovaném vztahu by na sebe partneři neměli žárlit, ale úspěch jeden druhému přát.

2 MATEŘSTVÍ, VZDĚLÁNÍ A ZAMĚSTNANOST ŽEN

2.1 Demografické změny

V postkomunistických zemích si mateřství a rodina udržuje zvláštní postavení. Ženy je většinou nechápou jako závislost na muži (jak je vnímají feministky v USA), ale spíše jako jejich výsadu a zdroj prestiže. Za vhodný věk pro mateřství se obecně doporučuje 20-35 let. V posledních letech se na Západě objevuje móda rodit i později. Riziko potratu je však vyšší a pravděpodobnost početí s léty také klesá. Zatímco ještě před 40 lety měla rodina v průměru šest dětí, dnes počet klesl na tři. [31] A to především jen zásluhou nejchudších zemí, kde průměr i dnes přesahuje šest dětí v rodině. Nejméně dětí na světě mají Španělky (v průměru 1,27), Slovinky (1,23), Češky (1,18) a Litevky (1,17). [32]

V české společnosti můžeme v současnosti vyzorovat následující trendy:

- pokles porodnosti a posun rození dětí do vyššího věku
- pokles počtu předčasných a nechtěných těhotenství (vliv antikoncepce)
- nárůst počtu dětí narozených mimo manželství
- nárůst rozvodovosti
- tendence omezovat počet dětí v rodině, případně nemít děti vůbec
- absence mužského či ženského vzoru
- vyšší věk snoubenců
- menší dostupnost vlastního bydlení

Zatímco ještě v roce 1988 vykazovala Česká republika úhrnnou plodnost [33] 1,94, tj. téměř dvě děti na každou ženu v reprodukčním věku, v roce 1999 klesl tento ukazatel na 1,13. Poslední údaje naznačují mírný vzestup těchto hodnot na 1,17 v roce 2002. [34] Počet dětí narozených mimo manželství souvisí s kulturními a náboženskými faktory dané země. Podíl dětí narozených mimo manželství vzrostl v České republice od roku 1986 do roku 2002 ze 7,4 % na 25,3 %. [35]

Jaká je v tomto směru situace v jiných evropských zemích? Podle statistiky EU se ženy poprvé vdávají průměrně ve dvaceti osmi letech, muži se žení ve třiceti. Nejdéle váhají lidé ve Švédsku – ženy do třiceti a muži do dvaatřiceti let. Žádná z členských zemí

nedosáhla počtu dvou dětí na každou ženu, což bylo ještě v roce 1990 např. v Irsku či Švédsku obvyklé. I v porovnání počtu dětí narozených mimo manželství je zajímavé Švédsko s více než polovinou dětí narozených v nesezdaném soužití. [36]

Změna režimu přinesla občanům postkomunistických zemí širší možnosti seberealizace (ale i nejistoty), což spolu se ztíženou možností získat vlastní bydlení a úspěšně kombinovat zaměstnání a péči o rodinu značně ovlivnilo rodinné chování. Jitka Rychtaříková [37] uvádí čtyři obecné teorie vysvětlující faktory, které ovlivňují plodnost ve vyspělých zemích:

Teorie racionální volby

Vychází z předpokladu, že počet dětí závisí na tom, jakou ekonomickou zátěž přináší jejich narození a jaký by byl psychický přínos dítěte pro rodiče. Tato teorie rozebírá přímé i nepřímé náklady spojené s péčí o dítě.

Teorie averzního rizika

Tvrdí, že perspektiva budoucích nákladů na dítě spolu s tendencí omezit sociální příspěvky státu budí pocit nejistoty, který ovlivňuje rozhodnutí mít děti. Lidé proto přednostně investují např. do vzdělání či budování kariéry.

Teorie postmaterialistických hodnot

Dává změny v plodnosti do souvislosti s přechodem od materialistických hodnot k duchovním potřebám. Následkem je podle této teorie nižší plodnost liberálnější společnosti v porovnání se společnostmi konzervativní.

Teorie genderové rovnosti

Předpokládá, že rovnost ve vzdělání a stejné pracovní nároky kladené na muže i ženy, mohou být v rozporu s genderovými rolemi v rodině. Tam, kde je genderová rovnost ve vzdělání a na trhu práce, avšak nikoli v rodině, nejvíce klesá porodnost. Jako příklad uvádí Německo, Rakousko nebo Švýcarsko, kde v rodině panuje genderová nerovnost (tradiční model muže živitele), zatímco pracovní nároky jsou stejné pro obě pohlaví. Skandinávské země jsou naopak známé genderovou rovností v práci i v rodině, a porodnost v těchto zemích nikdy neklesla tak výrazně. [38]

Ze studie zjišťující postoje obyvatelstva k otázce, za jakých podmínek by ženy uvažovaly o dalším dítěti, [39] vyplynulo následující:

- možnost pracovat na částečný úvazek
- flexibilní pracovní doba
- úprava mateřské dovolené
- příspěvek pro rodiče pečující o dítě
- dostupnější bydlení

Všechny navrhované změny potvrzují teorii racionální volby, že překročení určité hranice nákladů snižuje pravděpodobnost narození dalšího (druhého) dítěte.

Dalším faktorem, který ovlivňuje porodnost, je rodinná politika státu. Studie, která zkoumala vliv rodinné politiky na pravděpodobnost narození třetího dítěte uskutečněná ve Švédsku a Francii, došla k závěru, že ve Švédsku ani vysoké vzdělání ani pracovní kariéra nepředstavují významnou překážku narození třetího dítěte. Stát podporuje zapojení žen do pracovního procesu (především na částečný úvazek) tím, že provozuje veřejná bezplatná zařízení péče o děti od 3 let a současně motivuje zaměstnavatele, aby rodičům umožnili participovat na pracovním trhu. Stát rovněž zavedl pro rodiče s malými dětmi možnost flexibilně si upravit denní (resp. týdenní) pracovní dobu, což podporuje účast otců na výchově dětí. Naopak ve Francii nemají vysokoškolačky takové možnosti sladit pracovní a rodinný život a pravděpodobnost narození třetího dítěte je zde ze všech vzdělanostních skupin nejnižší právě u žen s univerzitním vzděláním. [40] Zmiňované Švédsko bylo rovněž první zemí, která již roku 1974 přijala zákon o placené rodičovské dovolené jak pro otce, tak pro matky.

2.2 Úroveň vzdělání

Od roku 1775 za vlády Marie Terezie byla u nás zavedena povinná školní docházka pro všechny děti ve věku 6-12 let. Dívky se vzdělávaly zejména v klášterech. V 1. polovině 19. století ženy pracovaly především jako učitelky, vychovatelky, hospodyně či jako dělnice v textilních továrnách. Druhou polovinu 19. století charakterizuje vznik vyšších dívčích škol (Průmyslová škola dívčí, Městská vyšší dívčí škola). Velký mezník představuje rok 1865, který se pojí se založením Amerického klubu dam (jeho

zakladatel Vojtěch Náprstek se angažoval i za volební právo žen). Roku 1890 se potom za přispění Elišky Krásnohorské otevírá 1. soukromé dívčí gymnázium Minerva.

Rok 1900 je významný konáním Mezinárodního kongresu žen v Paříži. Roku 1918 prezident Masaryk prosadil do československé ústavy (poprvé na světě!) formulaci, že žena je rovnoprávná s mužem. Za první republiky byla uzákoněna povinná základní školní docházka do patnácti let věku dítěte. Ženy stále měly v průměru nižší vzdělání než muži. Tento rozdíl se postupně začal vyrovnávat po druhé světové válce a současným trendem je stále vyšší vzdělanost žen. V roce 2003 bylo například mezi absolventy bakalářského studia více žen než mužů (51 %). [41]

Považujeme-li vzdělání za možné měřítko socio-ekonomického postavení a současně odraz kulturní a hodnotové úrovně jedince, lze předpokládat, že ekonomická nezávislost žen působí i na jejich demografické chování. Rostoucí vzdělání a výdělečný potenciál žen by proto mohly snižovat pravděpodobnost vstupu do manželství. [42] Vysokoškolačky zůstávají častěji svobodné, zatímco z mužů jsou naopak nejčastěji svobodní jedinci se základním vzděláním. Ženy s vysokoškolským diplomem mají dle statistik v průměru méně dětí. [43] Důvodem nižší porodnosti je zřejmě mimo jiné konflikt mezi pracovní kariérou a jejich rolí v rodině. Je rovněž otázkou, nakolik je péče o dítě záležitostí ženy nebo obou rodičů, a do jaké míry dovoluje trh práce a veřejné mínění sladit rodičovství se zaměstnáním. Určitou roli hraje i skutečnost, že ženy, které jsou více orientovány na rodinný život, neusilují tak často o vysokoškolské vzdělání. [44] Existuje i souvislost mezi vzděláním a legitimitou dítěte. Např. v roce 2001 bylo 70 % dětí narozených ženám se základním vzděláním porozeno mimo manželství, zatímco u žen s vysokoškolským vzděláním se jednalo pouze o 10 % dětí. [45]

Co se týče osobního rozvoje, koníčků a dalšího vzdělávání, zaměstnané vdané ženě a matce na ně v důsledku četných povinností prakticky nezbývá čas. I v případě, že jí nějaký čas zbude, je většinou tak unavená, že jakékoli další aktivity v tomto směru jsou nad její síly. Nutno říci, že pro mnoho žen je jejich výkon a jisté obětování se rodině zdrojem uspokojení a pocitu hrdosti. Sama ve svém okolí pozorují, že zvláště mnohé starší ženy se po letech manželského soužití naučily svých cílů dosahovat tzv. „ženskou taktikou“ tj. v podstatě manipulací. Je ale mnoho těch, kterým tento přístup zcela nevyhovuje. Kromě toho u žen, které svá osobní přání a potřeby (např. realizaci

v zaměstnání) potlačily, dochází někdy ke snaze přenést je na děti, které potom trpí přehnanými nároky a ambicemi, které jejich matka sama nerealizovala.

2.3 Rovné příležitosti

Slovy Erazima Koháka: „*Jak vyvážit onu rozdílnost, které si ceníme, a rovnoprávnost, o kterou usilujeme? ... Proč by rozdílnost měla znamenat diskriminaci?*“ [46]

Podíváme-li se na možnost slučitelnosti zaměstnání a rodiny, zjistíme, že naráží na četná úskalí. Postupně se upevnil model „dvou směn“, který českou ženu sice do jisté míry stresuje, ta přesto muže do sféry péče o domácnost někdy vlastně ani pustit nechce. Na jednu stranu si tedy ženy (především mezi sebou) stěžují, na druhou stranu tuto situaci přijímají jako přirozenou. V pozadí se dost možná skrývá touha na tomto poli vládnout. Nezanedbatelnou roli hraje i názor, že rodina je doménou ženy a kariéra a úspěch naopak doménou muže. Snad proto se i u přijímání do zaměstnání považuje často rodina u mužů za výhodu, neboť jim poskytuje zázemí, u žen naopak za nevýhodu, neboť je vnímána jako přítěž snižující jejich výkon. Ženy si proto často volí zaměstnání, které jim umožní zvládat rodinné povinnosti a současně pracovat.

Přestože rodina zůstává pro ženy jednou z nejvyšších hodnot, s tradičním modelem muž – živitel a žena – matka v dnešní společnosti již nevystačíme. Neobstojí například s ohledem na poměrně vysokou vzdělanost žen či fakt, že již desítky let je většina českých rodin závislá na příjmech obou partnerů. Negativní důsledky stereotypního rozdělení rolí pociťují i muži - faktické rozdíly mezi příjmy brání otcům podílet se více na péči o děti, protože v době, kdy je žena na mateřské dovolené, jsou nuceni výrazně více vydělávat, aby rodinu uživili. Je tedy zřejmé, že aktivní uplatňování principu rovných příležitostí je výhodné pro muže i pro ženy, neboť umožní svobodnější volbu způsobu života.

Jak si s tímto problémem poradili v jiných zemích? Např. v USA jsou případy, kdy s dětmi zůstává doma otec, čím dál častější. Matka v těchto rodinách většinou vydělává více než otec, případně otec ztratil zaměstnání. K rostoucímu počtu otců v domácnosti přispívá i skutečnost, že v USA je ve střední platové kategorii více pracovních míst vhodných pro ženy než pro muže. Oba rodiče se na výchově tedy podílí víc, než při klasickém rozdělení rolí. U nás jsou takovéto případy velmi vzácné. Zatímco

v západních zemích se hovoří o dělbě domácích prací, u nás slyšíme spíše o „pomáhání ženě“. [47]

Další oblast, ve které přetrvává stereotypní náhled, je sféra práce. Žena, která hledá zaměstnání, většinou záhy zjistí, že nevyhovuje některým z následujících kritérií. Například ukončila právě studia, a protože ještě nemá žádnou praxi, pro zaměstnavatele může být náročné ji do všeho zaučit. Není-li čerstvou absolventkou a má již požadovanou praxi, je možná příliš mladá a zaměstnavatel se cítí ohrožen jejím brzkým odchodem na mateřskou dovolenou. Dalším případem je žena, která má požadované vzdělání, praxi a dokonce i děti. U té ovšem existuje riziko, že děti onemocní a žena s nimi bude muset zůstat doma. Zbývá jen žena středního věku s dětmi již dospělými - je tedy ideální zaměstnankyní ona? Bohužel ne, protože u ní může mít zaměstnavatel obavy, že na daném místě bude chtít vydržet až do důchodu.

Zajímavý byl v této souvislosti i případ padesátiosmi letého muže, který zveřejnila TV NOVA. [48] Pan Andrlé již sedm let sám vychovává a pečuje o své čtyři děti. Přes prokazatelnou péči, kterou dětem poskytuje, nemá jako muž nárok na dřívější odchod do důchodu. Tento případ byl předložen soudu jako zjevná diskriminace mužů.

Na závěr opět myšlenka T.G. Masaryka: pro nynější civilizaci v současném stadiu vývoje je v zájmu všech, aby ženy měly stejné možnosti jako muži. Touto rovností může získat život rodinný stejně jako život veřejný. [49]

2.4 Mzdová diferenciacie

Trh práce tvoří jednu z oblastí, kde se nerovné postavení mužů a žen projevuje velmi zřetelně. Žena je i na tomto poli vnímána především jako matka. Při obsazování výkonného postu se proto často stává, že zaměstnavatel dá při srovnatelných znalostech a schopnostech přednost muži před ženou.

Dalším problémem je mzdová diferenciacie – tedy skutečnost, že ženy nejsou za stejnou práci finančně ohodnoceny stejně jako muži. Dosavadní průzkumy v České republice ukazují, že ženy pobírají v průměru o třetinu menší platy než muži. Zajímavé je, že nejmarkantněji se tento rozdíl projevuje u žen pracujících pro zahraniční firmy, kde tato míra dosahuje zhruba 60 %. Ženy pracující ve státních podnicích dosahují přibližně 80 % platu muže. [50] Srovnáme-li předrevoluční rok 1988, kdy žena vydělávala

70,1 % průměrné mzdy muže, s rokem 1997, kdy tento poměr již činil 75,5 %, zjistíme, že rozdíl v příjmech se pomalu snižuje. [51] Podle posledních údajů, které uveřejnila Česká televize, je aktuální rozdíl mezi příjmy mužů a žen v České republice zhruba 19 %, v některých rozvinutých státech Evropské Unie je to dokonce jen 16 %. [52]

Velice zajímavou teorií, která vysvětluje nerovné postavení mužů a žen ve společnosti, je tzv. *koncept vyhýbání se úspěchu*. Tato teorie tvrdí, že úspěch je považován za výsledek vlastností tradičně přisuzovaných mužům. Ženy, které úspěchu dosáhnou, pak očekávají negativní následky v podobě odmítnutí okolím či pocitů „neženskosti“. Přestože úroveň vzdělání je u obou pohlaví přibližně srovnatelná, ženy zauímají nižší pozice v méně atraktivních oborech.

Objevuje se i názor, že příliš silná ochrana žen v pracovněprávních vztazích by se mohla paradoxně stát překážkou zaměstnávání žen. Novela zákoníku práce z roku 2001 ukládá zaměstnavatelům povinnost zajišťovat rovné zacházení se všemi zaměstnanci a zakazuje přímou i nepřímou diskriminaci, a to i vůči lidem, kteří ještě zaměstnanci nejsou a o místo se teprve ucházejí.

Studie dokazují, že mnohé zaměstnané ženy při své snaze postoupit v hierarchii organizace směrem vzhůru často narážejí na tzv. „skleněný strop“. Jedná se o bariéry zamezující pracovní mobilitě na tradičně mužské posty. Velmi pozoruhodné je přitom zjištění, že muži při svém postupu v pro ně netypickém oboru na podobné bariéry nenarážejí, ba naopak - mnohdy se vyvezou hierarchií vzhůru tzv. „skleněným výtahem“. Výjimku tvoří muži, kteří jsou otevřeně homosexuální. [53]

U pracující ženy-matky okolí obvykle očekává, že nebude mít velké pracovní ambice a její prvořadou metou bude spokojenost rodiny. Mnohé ženy proto samy vyhledávají místa s malou možností postupu a nižším finančním ohodnocením. Zásadní otázkou dle mého názoru zůstává, zda ženy vůbec o nějaké změny stojí. Mnohdy se zdá, že ženy jsou s mzdovou diferenciací smířeny a dokonce jí využívají ve svůj prospěch. Považují za samozřejmé, že jim zaměstnavatel při jejich v porovnání nižší mzdě bude tolerovat například častou péči o nemocné děti, návštěvy lékaře, pochůzky po úřadech a podobné záležitosti spojené s domácností a péčí o děti. Osobně se domnívám, že by bylo vhodnější zapojit do těchto aktivit i otce a tím pádem by zmizel důvod, proč by žena měla být za odvedenou práci hodnocena odlišně.

V souvislosti s mzdovou diferenciací lze uvést také problém feminizace školství. Problematiku českého základního a středního školství lze bez nadsázky přirovnat k začarovanému kruhu: desítky let v něm převažují ženy a proto jsou tam poměrně nízké mzdy. Obráceně protože jsou tam nízké platy, muže tento obor většinou nepřitahuje – kruh se tedy uzavírá.

3 PÉČE O RODINU A DOMÁCNOST

3.1 Charakteristika manželství

„Manželství nejen těla, ale ducha, duše.“ [54] „Manželství čisté jest nejintimnějším přátelstvím: Je to vrchol asociace, naší dobou tak pěstované a chválené. Asociace duší. Nemůže být intimnější asociace, než mezi mužem a ženou.“ [55] Stovky let bylo manželství uzavíráno na základě dohody rodičů. Ještě před pouhými sto lety byla finanční stránka sňatku rozhodujícím činitelem. Od muže se očekávalo vzdělání, dobré zaměstnání, popř. vlastní obchod či dílna. Žena měla do manželství přinést především tučné věno. Manželství uzavírali většinou lidé ze stejné sociální vrstvy. Zhruba 10 % žen zůstávalo trvale svobodných. Po skončení druhé světové války toto číslo postupně klesalo až na současná dvě až tři procenta. Zajímavé je, že údaj o trvale svobodných mužích zůstává prakticky beze změny (kolem 5 %).

Podle průzkumu uveřejněném v MF DNES v České republice téměř 70 % žen a 90 % mužů považuje i dnes manželství za velmi důležité. Přesto je u nás počet uzavíraných sňatků na historickém minimu. [56]. Klesá počet uzavřených sňatků a narůstá počet rozvodů, přičemž značná část dvojic spolu žije v nesezdaném partnerství.

Rodina je prvním modelem společnosti, se kterým se dítě setkává. Do značné míry předurčuje jeho vývoj a hodnotovou orientaci a předává mu sociální dovednosti, které jsou pro život nezbytné. V tomto smyslu můžeme hovořit o socializační funkci rodiny. Rodina je pro dítě nenahraditelná po všech stránkách. Plní především funkci biologickou, ekonomickou a výchovně-emocionální. Dítě se však v rodině zejména v období předškolním učí také své sexuální roli. V této době má zásadní význam přítomnost dobrého rodičovského vzoru. Absence jednoho z rodičů je pro vývoj dítěte nepříznivá a většinou se neobejde bez následků. Dítě si totiž osvojuje dovednosti a role nejen výchovou a slovním působením, ale především pozorováním a nápodobou rodičů. Osobní příklad, ohleduplnost a příjemná atmosféra v rodině působí na formování vzájemných vztahů a pozitivního životního postoje. Důležitý je i styl výchovy, morální zásady rodičů, jejich vzdělání a celková inteligence. Na dozrávání modelu chování vůči opačnému pohlaví mají značný vliv i sourozenecké konstelace. Bylo například ověřeno, že z tohoto hlediska má nejvyšší šanci na harmonický vztah dvojice, ve které muž je

starším bratrem sestry a žena mladší sestrou bratra. Pár tohoto typu bude mít teoreticky nejmenší problém dobře plnit svou úlohu.

Rodičovstvím jsou manželé většinou tlačeni do tradičních rolí – ženy se musí zabývat především dětmi a domácností, muži jsou nuceni rodinu zabezpečit po stránce ekonomické. Dle statistik však překvapivě vnímají rodičovství jako velké omezení svobody výrazně častěji muži než ženy. [57] V době, kdy děti odrůstají, už rodiče nemusí zcela podléhat tradici a mohou se věnovat činnostem a zájmům, na které předtím nebyl čas. Studie prokázaly, že ženy se po čtyřicítce stávají emancipovanější, emočně vyrovnanější a více než předtím se angažují mimo rodinu. Muži se začínají zajímat více o lidi a jsou emotivnější. V některých manželstvích se (v zájmu dětí) dříve potlačované problémy projeví naplno, což může vést až k rozvodu.

V poslední době hovoří sociologové i o tzv. *feminizaci chudoby*, tj. rostoucím podílu žen a jejich dětí na celkovém počtu osob žijících v chudobě. Neúplnou rodinu obvykle ekonomicky zajišťuje žena, což s ohledem na v průměru nižší mzdy žen způsobuje pokles životní úrovně rodiny. Samoživitelky s malými dětmi patří mezi nejchudší skupiny obyvatel. Pro takovou matku může být obtížné najít si práci, zvláště pokud byla předtím několik let s dětmi doma a má jen krátkou praxi. V rodinách, kde o dítě pečuje rozvedená matka, obvykle dochází k propadu životní úrovně, který výživné zdaleka nekompensuje. Sociální izolace těchto žen navíc plodí kromě ekonomické zátěže i emocionální tlak. Na to, jak se žena přizpůsobí porozvodové situaci, má kromě jiných faktorů velký vliv i její rasová a etnická příslušnost. Velké problémy v této situaci mají např. asijské ženy, protože podle tradičních genderových představ jsou ve společnosti doslova nulou a nesetkávají se ve svém okolí s pochopením. [58]

3.2 Jak sladit zaměstnání s péčí o rodinu

Postavení české ženy je v současné době stále silně ovlivněno tím, že ženy značnou část svého života o někoho či něco pečují (děti, domácnost, staří a nemocní rodiče). Tato péče je společností zatím velmi podhodnocována. Jedním z důvodů může být to, že tato práce není specializovaná a vlastně není nikdy zcela hotová. Podle odhadu odborníků zahrnují například domácí práce zhruba osmdesát různých činností. [59] Ne vždy však měla tato činnost charakter neplacené služby. V 19. století měla každá bohatší rodina hospodyně a chuť k dětem. Zřejmě z této doby tedy pochází ideál vzorné hodné ženy a

matky. [60] Práce pomocnic v domácnosti byla samozřejmě odměňována, takže neplacenou se stává teprve ve chvíli, kdy ji vykonává manželka. Nechci v žádném případě tvrdit, že by se za tuto činnost mělo ženám platit, pouze se domnívám, že by za fungování domácnosti mohli být zodpovědní žena i muž společně, čímž by tato činnost získala adekvátní ocenění. Již Masaryk kritizoval převládající názor, že žena by měla být muži kuchařkou a služkou. „*Kdyby se žena zabývala prací mimo dům, značí to, že je samostatná duchovně, muž k ní musí být jiný, protože je mu rovnější, musí ji respektovat.*“ [61]

Ač se v jednotlivých rodinách setkáváme s různými modely dělby práce, za povinnosti jako je úklid, nákupy, vaření, žehlení, pomoc dětem s domácími úkoly a přípravou pomůcek na další den, odvoz dětí do školy (popřípadě do různých kroužků) je obvykle zodpovědná matka. I v případech, kdy mají oba rodiče náročné zaměstnání, to bývá spíše žena, kdo ustoupí a přizpůsobí se. Žít podle tohoto každodenního scénáře může být někdy únavné či stresující a především stereotypní. Ne každá zaměstnaná žena má možnost některé z těchto úkolů delegovat na jinou osobu. Ty šťastnější na člena rodiny, ty movitější na placenou pomocnici v domácnosti. Většina matek však tento „maratón“ absoluuje každý den sama.

Ženy obvykle přijímají tuto skutečnost klidně, s racionálním vědomím toho, že v případě nezvládnutí dvojí role by rodina jako celek přestala fungovat a možná by hrozil i její rozpad. Některé ženy tento model dokonce samy upevňují tím, že mužovu pomoc v domácnosti odmítají, vedeny snad snahou udržet si mocenskou pozici v této oblasti. Podle sociologických průzkumů pravděpodobnost participace muže na péči o domácnost vzrůstá, když má muž možnost pružné pracovní doby a podílel-li se na domácích pracích jeho vlastní otec. [62]

V jednom z provedených výzkumů měli muži a ženy odhadnout, kolik času věnují průměrně měsíčně domácím pracím. Téměř polovina mužů uvádí méně než 30 hodin, zatímco zhruba polovina žen věnuje těmito činnostem více než 91 hodin měsíčně. [63] Pokud jde o mužův podíl na pracích v domácnosti, stále spíše pouze „pomáhá“ ženě a za celkový chod domácnosti je většinou zodpovědná žena. [64] Proto nás v této souvislosti nepřekvapí, že žena v této sféře rovněž v naprosté většině rozhoduje.

Protikladem ženy zaměstnané není ani žena nezaměstnaná ani žena na mateřské dovolené, nýbrž žena v domácnosti. Do této kategorie se však v naší zemi řadí jen velmi

malá skupina žen. Jaký je v různých životních fázích podíl žen v domácnosti a žen zaměstnaných? A jak si v tomto směru stojí naše země v porovnání se západoevropskými zeměmi? Po uzavření sňatku před narozením prvního dítěte pracuje v západoevropských zemích zhruba 70 % žen (v ČR 90 %) na plný úvazek a 20 % je v domácnosti (v ČR necelých 10 %). S dětmi v předškolním věku zůstává v domácnosti v západní Evropě téměř 70 % žen; u nás až 60 % žen v tomto období pracuje na plný úvazek. Tento rozdíl pokračuje i v období mladšího školního věku dítěte, kdy 50 % západoevropských žen zůstává v domácnosti a 30-40 % pracuje na částečný úvazek, zatímco v postkomunistických zemích je více než 70 % žen zaměstnáno na plný úvazek. Když děti dospějí, v západní Evropě stále zůstává kolem 50 % žen v domácnosti. V našich šířkách pracuje 75-90 % žen na plný úvazek. [65]

Je-li řeč o domácnosti, vraťme se znovu k nadčasovým myšlenkám T. G. Masaryka. Domácnost podle něj bude fungovat teprve tehdy, až si muž a žena budou naprosto rovni – „*domácnost teprve bude, až muž snese, aby žena jeho byla stejně samostatná, jako on.*“ [66]

Lidstvo se za svou existenci již mnohokrát pokusilo přesunout rodičovskou péči na jiné osoby či instituce. Příkladem mohou být různé náboženské komuny či hnutí hippies v 60. letech minulého století. Tyto pokusy se však většinou neujaly a dodnes nenajdeme společnost, která by nepovažovala za svůj elementární článek rodinu. Rodina je také jednotkou, která má společné hospodářství. V době, kdy žena pečuje o dítě, zajišťuje obživu obvykle muž. Jsou-li děti již větší, podílejí se na zaopatřování rodiny oba dva. Jejich role jsou však rozdílné. Odpověď na otázku, které role či aktivity jsou typicky mužské a které ženské, se v různých společnostech liší. Až moderní doba se snaží o setření rozdílů, úplně se to však nikde nestalo.

Řešením problému sladění zaměstnání s péčí o rodinu by kromě modelu dvou směn mohla být i střídavá péče, paní na hlídání či pomocnice v domácnosti. Jaká jsou další možná opatření? Bylo by vhodné přizpůsobit organizaci práce tak, aby vyhovovala osobám (a to nejen matkám, ale i otcům), kteří mají děti:

- přechodně zkrácený pracovní úvazek
- flexibilní pracovní doba
- flexibilní pracovní místo
- práce typu home – office

- využití internetu a moderních informačních technologií
- možnost stálého kontaktu s pracovištěm (e-mailové informace, porady)
- vyšší finanční ohodnocení péče o malé děti
- finančně dostupné služby
- omezení diskriminace při obsazování volných míst
- odměna podle výkonu (bez ohledu na příslušnost k pohlaví)
- rovnoměrnější rozdělení práce v domácnosti
- širší rodinná výchova na školách
- příprava otců na narození dítěte

Podle mého mínění by nebyl velký problém přesunout mnohá zaměstnání, která ženy (ale i muži) vykonávají v kancelářích, do pohodlí domova. Tento přístup není u nás zatím obvyklý, ale mohl by přinést mnohé úspory i pro samotné zaměstnavatele. Odpadají náklady spojené s provozem kanceláře, spotřebou energií, úklidem či technickým vybavením.

Překvapivé je, že na otázku, zda má muž vydělávat a žena se starat o domácnost a rodinu, více než polovina české populace stále odpovídá kladně. [67] Ze statistik vyplývá, že tato představa je v naší společnosti hluboce zakořeněna (méně ji akceptují ženy mladší, vzdělanější a svobodné). [68] Realizace tohoto čistého modelu by však předpokládala schopnost muže uživit rodinu pouze ze svého příjmu. Zcela paradoxně se však více než 80 % osob ze stejné skupiny dotazovaných osob ztotožňuje s tím, že do rodinného rozpočtu by měli přispívat oba partneři. [69] Jeden příjem by většině rodin nezajišťoval běžnou životní úroveň, a tak je převážná většina domácností stále odkázána na oba příjmy.

Obdobně jako se ve sféře zaměstnání zažil stereotyp, že muž je výkonnější než žena, v rovině domácnosti přetrvává stereotyp ženy hospodyňky, která související činnosti zvládá lépe než muž. Posledně zmíněný stereotyp se v případě rozvodu může obrátit i v neprospěch muže, žádá-li tento o svěření dítěte do své péče.

Problém dvojí orientace žen s sebou přináší rovněž nárůst počtu bezdětných párů. Ne každá žena je dnes ochotna vzdát se kariéry kvůli odchodu na mateřskou dovolenou. Při sladění povinností v zaměstnání s péčí o rodinu hraje podstatnou roli postoj partnera. Míra spokojenosti členů rodiny tedy do značné míry závisí na pochopení a rozsahu podpory, kterou si vzájemně poskytují. [70] Průzkumy ukazují, že ženy se o práci mužů

zajímají více, než muži o zaměstnání svých žen. [71] Téměř polovina žen se domnívá, že partner má k řešení jejich pracovní a rodinné zátěže velké pochopení. Na druhou stranu, více než čtvrtina uvádí, že to muž pokládá pouze za jejich záležitost. [72]

Obyvatelé České republiky se podle průzkumů shodují s občany ostatních evropských zemí v tom, jak by vypadal ideální model pracovní dráhy ženy: před narozením dítěte by měla být zaměstnána na plný úvazek, v předškolním věku dětí zůstat v domácnosti a během jejich školní docházky pracovat na částečný úvazek. Poté, co se děti osamostatní, by měla opět pracovat na plný úvazek. [73] Většina českých žen se snaží skloubit obě tyto role. Asi by bylo optimální, kdyby se péče o rodinu mohla se zaměstnáním prolínat více, než je tomu nyní. Kombinace práce a péče o děti nemusí nutně znamenat nižší pracovní výkon a pro rodinu a především pro děti by to byl dle mého názoru rozhodně přínos.

3.3 Současná krize rodiny

„Pokud běží o rodinu, ... dnes se jedná ne o matku, ale o otce. A co naší rodině schází, zejména naší rodině české doma, to je otec.“ [74] Podoba a fungování rodiny je odrazem poměrů ve společnosti. Dříve bylo osobní štěstí obětováno zachování rodu a rodinného majetku. Dnešní podoba rodiny se mění. Narůstá počet neúplných rodin, klesá počet dětí. Lidstvo přesto nesměřuje k vymření, ale lidé spolu začínají žít v jiných, než manželských svazcích. Nejde tedy o to, snažit se za každou cenu udržet tradiční podobu rodiny, ale hledat jiné formy uspokojení lidské potřeby vzájemné péče, lásky a opory. Moderní česká rodina se od dřívějšího pojetí liší natolik, že se v posledních letech často hovoří o krizi rodiny. Její příčiny je možné spatřovat v několika základních faktorech:

- změna otcovské role: děti jsou vychovávány především ženami, otec ztrácí svou autoritu a nenahraditelnost jako živitel rodiny
- vysoká zaměstnanost žen (dvoukariérová manželství)
- omezování bezprostředních kontaktů mezi partnery i mezi dětmi a rodiči
- zaměřenost na zájem jednotlivce
- hektický životní styl
- materiální obtíže, bytová problematika

Vedle vlastní a úplné rodiny se čím dál častěji objevuje rodina neúplná a nevlastní. Rodina, v níž jeden rodič chybí, může vzniknout z různých příčin – např. úmrtí, rozvod či narození dítěte svobodné matce. Posledně jmenované případy, tj. svobodné matky a samoživitelky, jsou u nás v poslední době bohužel jevem velmi rozšířeným.

Žena je dnes schopna nejen se sama uživit, sama vychovávat dítě, má dokonce možnost sama otěhotnět. Úloha muže se tak stává čím dál nejasnější a jeho postavení v rodině čím dál nejistější. Přibývá i žen, které se nejprve věnují budování kariéry a teprve potom zakládají rodinu. [75] Pod pojmem rodina si ale obvykle představujeme úplnou nukleární rodinu tvořenou otcem, matkou a dětmi. Pravdou však je, že tento typ rodin tvoří v naší populaci pouze třetinu. Zbytek připadá na osoby žijící osaměle nebo jen s dítětem bez partnera či seskupení, které jde napříč generacemi. [76]

Často se uvádí, že posláním ženy je od přírody mateřství. Tak jako se však žena stává matkou, muž se stává otcem. A otcovství by nemělo být považováno za poslání méně důležité – vždyť skutečnou rodinu utváří vždy oba dva. [77]

4 ZÁVĚR

To, zda se narodíme jako muž nebo jako žena, má značný vliv na náš způsob života. Tato skutečnost formuje systém hodnot, kterými se řídíme a vymezuje naše životní šance a volby. Do jisté míry ovlivňuje i naše budoucí povolání, výši příjmu a postavení v rodině i ve společnosti. Můžeme konstatovat, že gender spolupůsobí na všechny oblasti našeho života a postavení žen se odlišuje v závislosti na typu společnosti, kulturních tradicích a náboženské či etnické příslušnosti. Značný vliv na pozici ženy mají také vžitá genderové stereotypy a její socioekonomický status.

V současné době jsme svědky změn v uspořádání rodinných vztahů. Tyto změny probíhají pozvolně. V naší zemi jsou dávány do souvislosti s celkovou proměnou politického systému. Období posledních patnácti let je charakterizováno nižším počtem uzavíraných sňatků, poklesem porodnosti i celkovým stárnutím populace. Tyto faktory spolu s malou dostupností bydlení a podstatnými změnami životního stylu vedou k situaci, kterou někdy nazýváme krizí rodiny. Přestože rodina jako archetypická jednotka zůstává i nadále pro většinu lidí zdrojem uspokojení, pocitu životního štěstí a zakotvení, jsme svědky probíhajících změn v jejím uspořádání, což vyvolává nutnost přehodnotit postavení a roli ženy v ní. Rodina je jedním z prostředků uspokojení potřeby důvěrnosti, společnosti blízkých osob i finanční podpory. Lze tedy konstatovat, že současný odklon od tradičního rodinného života poznamenává nejen ženy, ale všechny členy rodiny.

Ač je vytvořen legislativní rámec pro rovné postavení mužů i žen, v realitě naráží na vžitá stereotypní schémata. Tradiční orientace mužů na pracovní sféru a žen na sféru rodinnou je ve společnosti silně zažita a tento vzorec se mzdovou diferenciací a genderovými stereotypy i nadále upevňuje. Jde o vzájemně propojený systém, který se mění jen pomalu. Možnosti, jak harmonicky sladit zaměstnání a péči o rodinu, jsou u nás v porovnání s některými rozvinutými zeměmi zatím omezené. Mnohé rodiny si dosud nenašly adekvátní model dělby povinností, který by vyhovoval oběma partnerům. Statistika nám může načrtnout rámec rodinného uspořádání, ale skutečná realita je mnohem živější. V praxi se v české společnosti setkáváme především se smíšeným modelem uspořádání vztahů, který kombinuje prvky tradiční a moderní rodiny. Nerovné rozložení úkolů spojených s domácností a péčí o děti je v normální situaci nevýhodné

spíše pro zaměstnané ženy. Tuto nerovnost však mohou negativně vnímat i muži, například v situaci, kdy žádají o svěření dítěte do své péče.

Předpoklady pro rovné postavení mužů a žen po formální stránce tedy existují, ale fakticky se je zatím ne vždy daří realizovat. Překážkou jsou zřejmě nejen formální omezení, ale i vžitá stereotypní vnímání celého problému samotnými ženami a jejich vnitřní postoj k této otázce. Domnívám se, že pokud by ženám stávající model fungování rodiny nevyhovoval, zřejmě by se pokusily o změnu a v daném vztahu nastolily spolu s partnerem model jiný.

Přestože v České republice nepatří otázky postavení žen mezi nejaktuálnější témata, lze předpokládat, že některé tradičně zažité postoje a rigidní uspořádání budou postupně pozměněny tak, aby společenské role mužů a žen více reflektovaly požadavky dnešní moderní doby a vyhovovaly oběma stranám.

5 RESUMÉ

Tato práce se zaměřuje na problematiku postavení ženy v rodině a ve společnosti, reflektuje současný stav a aktuální problémy v různých zemích a navrhuje některá možná řešení.

Na začátku shrnuji základní pojmy, které se v této práci objevují. První kapitola obsahuje stručný přehled historického vývoje postavení ženy v kontextu její příslušnosti k určité společensko-ekonomické vrstvě, kultuře, náboženství či etniku. Samostatnou část věnuji feminismu jako kontroverznímu sociálnímu fenoménu ve vztahu mužů a žen.

V druhé kapitole se zamýšlím nad probíhajícími demografickými změnami. Dnešní doba je charakterizována menším počtem uzavíraných sňatků, nízkou porodností a nárůstem rozvodovosti. Uvádím zde některá statistická zjištění týkající se rovnosti příležitostí a rozdílu ve finančním ohodnocení pracujících mužů a žen.

Třetí kapitola je věnována proměně tradičního uspořádání rodiny. Moderní rodina ztrácí svůj výsadní charakter; dochází ke změnám obsahu rolí otce a matky i k omezení sociálních kontaktů mezi členy rodiny. Za děti a domácnost zůstává v českém prostředí zodpovědná především žena. Za podstatnou proto považuji otázku, zda a jak lze sladit zaměstnání ženy s péčí o rodinu. Zaměřuji se na možnosti řešení tohoto problému, které spatřuji především ve změně chápání role ženy. Jako praktické možnosti řešení uvádím např. zaměstnání na zkrácený úvazek, flexibilní pracovní dobu a adekvátní rozdělení práce v domácnosti mezi oba partnery.

6 ANOTACE

MARKOVIČOVÁ, Jana. Postavení ženy v rodině a ve společnosti – aktuální problémy a možnosti jejich řešení. (Bakalářská práce). Brno: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně a Institut mezioborových studií Brno, 2005. 40 s.

Tato bakalářská práce je zaměřena na problematiku postavení ženy v kontextu její příslušnosti k určité společenské vrstvě, náboženství či etniku. Jejím cílem je shrnout nejdůležitější otázky a navrhnout některá možná řešení.

Autorka popisuje postavení žen v rodině a ve společnosti a porovnává situaci v České republice s ostatními zeměmi. Zaměřuje se na možnost sladění zaměstnání a péče o rodinu. Za nejdůležitější považuje změnu stereotypního chápání genderových rolí.

Klíčová slova:

Diskriminace, gender, genderové role, mzdová diferenciacce, rovné příležitosti, skleněný strop.

This bachelor thesis is focused on the issue of woman's status in context with her position in society, confession or ethnic origin. Its aim is to sum up the most important problems and to suggest possible solutions.

The author describes the role of women in family and society comparing the situation in the Czech Republic with other countries and concentrates on dilemma of work and household realignment. The author terms the change of gender roles' stereotyped conception the most important.

Key words:

Discrimination, gender, gender roles, wage differentiation, equal opportunities, glass ceiling.

7 POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY

1. ADAMS, Susan. *Testy rodinné soudržnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 111 s. ISBN 80-7178-501-6
2. FILIPOVÁ, Marie. *Masaryk o ženách (Výběr citátů a sentencí k 85. narozeninám presidenta T.G.Masaryka)*. Olomouc: Svaz zaměstnaných žen, 1935, 24 s.
3. GRAY, John. *Muži jsou z Marsu, ženy z Venuše*. Praha: Práh, Svan, 1994, 203 s. ISBN 80-85809-41-9
4. HAMPLOVÁ, Dana, RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, PIKÁLKOVÁ, Simona. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003, 108 s. ISBN 80-7330-040-0
5. HAUSEROVÁ, E. *Jsi přece ženská*. 1. vyd. Praha: Grada, 1998, 115 s. ISBN 80-7169-690-0
6. HAUSMANN, Josef. *Nahota feminismu*. 2.rozš.vyd. Ústí nad Labem: RENECO, 2002, 100 s. ISBN 80-86563-03-0
7. HENDRYCHOVÁ, Soňa. *Právní postavení žen v České republice*. Praha: Nadace Gender Studies, 1998, 71 s. ISBN 80-902367-1-5
8. KUCHAROVÁ, Věra, ZAMYKALOVÁ, Lenka. *Aktuální otázky postavení žen v ČR*. Praha: VÚPSV, 1998, 77 s.
9. MAREŠ, Petr, POTOČNÝ, Tomáš (eds.). *Modernizace a česká rodina*. 1.vyd. Brno: Barrister & Principal, 2003, 348 s. ISBN 80-86598-61-6
10. MAŘÍKOVÁ, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1999, 108 s. ISBN 80-85950-69-3
11. MAŘÍKOVÁ, Hana et al. *Proměny současné české rodiny*. 1.vyd. Praha: SLON, 2000, 170 s. ISBN 80-85850-93-1
12. MASARYK A ŽENY (*Sborník k 80. narozeninám prvního presidenta republiky československé T. G. Masaryka*). 3. vydání, Praha: Ženská národní rada, 1930, 337 s.

13. MASARYK, Tomáš Garrique. *Mnohoženství a jednoženství*. 2. nezm. vyd. Praha: B. Kočí, 1925, 27 s.
14. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. rozš. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, 144 s. ISBN 80-85850-24-9
15. MOŽNÝ, Ivo. *Česká společnost: Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, 207 s. ISBN 80-7178-624-1
16. MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, 237 s. ISBN 80-7029-018-8
17. NEVORÁNEK, Jaroslav, ŘEHOŘ, Antonín. *Kapitoly ze sociologie rodiny*. 1. vyd. Brno: IMS, 2004, 38 s.
18. NOVÁK, Tomáš, KUDLÁČKOVÁ, Yveta. *Asertivní žena*. Praha: Grada, 2000, 116 s. ISBN 80-7169-901-2
19. RENZETTI, Claire M., CURRAN, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2
20. RHEINWALDOVÁ, E. *Rodičovství není pro každého*. 1. vyd. Motto, 1993, 175 s. ISBN 80-901338-4-3

ČLÁNKY DENNÍM TISKU A ČASOPISECH

21. NOSÁLKOVÁ, Tereza. *Chystají muži sociální revoluci?* LIDOVÉ NOVINY. 11.6. 2004
22. JARKOVSKÁ, Lucie. *Nebojme se feminismu, není to totiž protimužské hnutí*. MF DNES. 27.9. 2004
23. FENDRYCH, Martin. *Nejchudší mívají nejvíce dětí*. TÝDEN. 20.9. 2004
24. BAHYLOVÁ, Dana. *Žít v páru nebo sama?* Svět ženy. 11/2004
25. KUČERA, Vladimír. *Se svatbou raději počkáme*. MF DNES. 15.5. 2004
26. PRÁŠILOVÁ, Halka. *Česká matka 21. století*. Psychologie dnes. 9/2004.

INFORMACE Z INTERNETU

27. <http://www.amnesty.cz>

28. <http://www.socioweb.cz>

29. <http://zpravodajstvi.ecn.cz>

30. <http://centrum.fss.muni.cz>

8 POZNÁMKY A ODKAZY

- [1] FILIPOVÁ, Marie. Masaryk o ženách (2:5)
- [2] FILIPOVÁ, Marie. Masaryk o ženách (2:22)
- [3] viz předmluva k Masaryk o ženách (2)
- [4] Podrobněji MASARYK, T.G. Mnohoženství a jednoženství (13:16-26)
- [5] MASARYK, T.G. Mnohoženství a jednoženství (13:16)
- [6] FILIPOVÁ, Marie. Masaryk o ženách (2:21)
- [7] blíže MAŘÍKOVÁ, Hana. Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé. (10:12-14)
- [8] RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:216)
- [9] RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:25)
- [10] RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:26)
- [11] RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:75-81)
- [12] <http://centrum.fss.muni.cz>
- [13] MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. (14)
- [14] z článku MF DNES (22)
- [15] MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. (14)
- [16] viz RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:497-519)
- [17] MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. (14)
- [18] MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. (14)
- [19] RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:429-432)
- [20] RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:435)
- [21] RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:436)
- [22] RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:441-446)

- [23] MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. (14:29)
- [24] RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:37-39)
- [25] RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:46)
- [26] National Organization for Women (NOW)
- [27] RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:44-45)
- [28] NOVÁK, Tomáš, KUDLÁČKOVÁ, Yveta. Aserktivní žena.(18:15)
- [29] z článku Lidových novin (21)
- [30] MAŘÍKOVÁ, Hana. Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé. (10:18-21)
- [31] na počátku 20. století se v rodině narodilo průměrně 4-5 dětí, kvůli vysoké dětské úmrtnosti se však dospělosti dožily pouze 2-3 z nich
- [32] viz TÝDEN (23)
- [33] průměrný počet živě narozených dětí na jednu ženu
- [34] HAMPLOVÁ, Dana, RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, PIKÁLKOVÁ, Simona. České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. (4:42)
- [35] více HAMPLOVÁ, Dana, RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, PIKÁLKOVÁ, Simona. České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. (4:43,56)
- [36] viz Svět ženy 11/2004 (pozn. údaje z roku 2002, ve kterých ještě není zahrnuta ČR) (24)
- [37] blíže HAMPLOVÁ, Dana, RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, PIKÁLKOVÁ, Simona. České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. (4:46-47)
- [38] MAREŠ, Petr, POTOČNÝ, Tomáš. Modernizace a česká rodina. (9:43)
- [39] HAMPLOVÁ, Dana, RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, PIKÁLKOVÁ, Simona. České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. (4:71)
- [40] podrobněji HAMPLOVÁ, Dana, RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, PIKÁLKOVÁ, Simona. České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. (4:98-100)
- [41] NEVORÁNEK, Jaroslav, ŘEHOŘ, Antonín. Kapitoly ze sociologie rodiny. (17:28)

- [42] více HAMPLOVÁ, Dana, RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, PIKÁLKOVÁ, Simona. České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. (4:11-36)
- [43] blíže HAMPLOVÁ, Dana, RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, PIKÁLKOVÁ, Simona. České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. (4:62-65)
- [44] HAMPLOVÁ, Dana, RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, PIKÁLKOVÁ, Simona. České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. (4:108)
- [45] HAMPLOVÁ, Dana, RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, PIKÁLKOVÁ, Simona. České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. (4:107)
- [46] HAUSEROVÁ, Eva. Jsi přece ženská. (5:58)
- [47] blíže HAUSEROVÁ, Eva. Jsi přece ženská. (5:19-22)
- [48] Televizní noviny, NOVA 20.10. 2004.
- [49] FILIPOVÁ, Marie. Masaryk o ženách (2:11)
- [50] KUCHAROVÁ, Věra, ZAMYKALOVÁ, Lenka. Aktuální otázky postavení žen v ČR. (8:32)
- [51] blíže MAŘÍKOVÁ, Hana. Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé. (10:42-47)
- [52] Události, ČT1, 8.3. 2005
- [53] blíže RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:282-283)
- [54] MASARYK, T.G. Mnohoženství a jednoženství. (13:21)
- [55] MASARYK, T.G. Mnohoženství a jednoženství. (13:21)
- [56] viz MF DNES (25)
- [57] Blíže MAŘÍKOVÁ, Hana. Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé. (10:67-68)
- [58] RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:242)
- [59] RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. (19:231)
- [60] viz Psychologie dnes (26)

-
- [61] FILIPOVÁ, Marie. Masaryk o ženách (2:6)
- [62] viz MAŘÍKOVÁ, Hana. Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé. (10:21-23)
- [63] viz příloha MAŘÍKOVÁ, Hana. Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé. (10:48-49)
- [64] podrobně MAŘÍKOVÁ, Hana. Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé. (10:47-58)
- [65] viz MAŘÍKOVÁ, Hana et al. Proměny současné české rodiny. (11:67-68)
- [66] MASARYK, T.G. Mnohoženství a jednoženství. (13:23)
- [67] MAŘÍKOVÁ, Hana. Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé. (10:88)
- [68] blíže MAREŠ, Petr, POTOČNÝ, Tomáš. Modernizace a česká rodina. (9:49)
- [69] viz MAŘÍKOVÁ, Hana. Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé. (10:46-47)
- [70] viz MAŘÍKOVÁ, Hana. Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé. (10:33-34)
- [71] viz MAŘÍKOVÁ, Hana. Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé. (10:33-34)
- [72] MAŘÍKOVÁ, Hana. Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé. (10:37)
- [73] blíže MAŘÍKOVÁ, Hana et al. Proměny současné české rodiny. (11:67-68)
- [74] FILIPOVÁ, Marie. Masaryk o ženách (2:5)
- [75] tzv. odložený porod blíže NEVORÁNEK, Jaroslav, ŘEHOŘ, Antonín. Kapitoly ze sociologie rodiny. (17:27)
- [76] MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. (14)
- [77] FILIPOVÁ, Marie. Masaryk o ženách (2:14)

PŘÍLOHA: Počet hodin, které dotázaný/á muž/žena věnuje podle svého odhadu měsíčně domácím pracím

Zdroj: Základní data - Muži a ženy na trhu práce, Sociologický ústav AV ČR, 1995

